

lini končujejo trije prispevki. Kaja Beton v raziskavi Kaj so o tem in onem pisali duhovniki? predstavlja pomen promemorij za preučevanje življenja v župniji Kamna Gorica. Promemorijske so pri etnologih, zgodovinarjih in drugih strokovnjakih manjkrat uporabljen vir. Gre za poročila, ki so jih v nekajletnih razmikih pisali duhovniki pred kanoničnimi vizitacijami, namenjene pa so bile škofom, ki so bili z njihovo pomočjo seznanjeni s stanjem v župniji in z duhovnikovim delom. Avtorica je pod drobnogled vzela pet promemorij, ki so jih

duhovniki v Kamni Gorici napisali v letih 1904, 1912, 1918, 1924 in 1929. Delo domačinov, družabno in versko življenje, življenje otrok, osebe v župnišču in politika so v prispevku predstavljeni s številnimi neposrednimi izpisi, ki zagotavljajo zelo zanimivo branje.

Na podlagi pisnih virov in spominov sorodnikov in znancev je nastala življenjska zgodba vsestranskega kulturnega in turističnega delavca Janeza Lazarja, prispevek študenta teologije Anžeta Habjana. Zbornik končuje zgodovinski oris in prvi stro-

kovni zapis o navzočnosti Sintov – skupini potomcev nekdanjih indijskih nomadov, ki se je naselila na evropskem prostoru – ali »Kranjskih Ciganov« na območju Kroke in Kamne Gorice, kjer sta nastali najstarejši sintski naselji v tem delu Slovenije. Pripravila ga je etnologinja in romologinja dr. Pavla Štrukelj. V prispevku predstavlja prvotno domovino Sintov, njihovo naselitev na stari celini in na Gorenjskem naseljene družine.

ANDREJ STUDEN (UR.): Zgodovina alkohola in tobaka na Slovenskem;

Zgodovinsko društvo Celje (Zbirka Vse za zgodovino; 2), Celje 2008, 185 str.

Zbornik *Zgodovina alkohola in tobaka na Slovenskem* postavlja v ospredje novi in do sedaj v slovenskem zgodovinopisju (kot tudi etnologiji in antropologiji) prezrti raziskovalni temi uživanja alkohola oziroma tobaka ter boja proti alkoholizmu na Slovenskem. V zborniku so predstavljeni prispevki mednarodnega sestanka pod enakim naslovom, ki sta ga junija 2008 organizirala Inštitut za novejšo zgodovino in Zgodovinsko društvo Celje; prispevke je v zbornik uredil Andrej Studen. Po kratki uvodni predstavitvi oziroma urednikovem nagovoru svoje referate na 185 straneh predstavlja

petnajst zgodovinarjev. Številni prispevki so opremljeni s slikovnim gradivom (fotografijami, ilustracijami, reklamami ali posnetki muzealij, ipd.), arhivskimi dokumenti, nekateri tudi z grafi.

Avtorji se s problematiko alkohola ter tobaka iz različnih časovnih obdobij ukvarjajo z različnih zornih kotov. Prispevki so postavljeni v kronološko sosledje od srede 19. do srede 20. stoletja, največ avtorjev se ukvarja s problematiko uživanja alkohola in protialkoholnega gibanja, le dva prispevka se neposredno osredotočata na uživanje tobaka oziroma trgovino s tobakom na Slovenskem, ki se je v tem prostoru množičneje širil med obema vojnama, predvsem pa po drugi svetovni vojni.

Boj proti pretiranemu uživanju alkohola je v prispevkih prvega dela zbornika vpisan v izrazito politične kontekste. Očitke o pretiranem uživanju alkohola ter opozorila o njegovih nevarnih posledicah sta za napad svojih političnih nasprotnikov najpogostejše izrabljala katoliški tabor in Cerkev. Boj proti alkoholizmu se je v takšnih kontekstih navezoval na spoštovanje katoliških moralnih vrednot, se prepletal z idejami rekatolizacije družbe in s strahom pred pogubnimi vplivi moderne družbe. V drugem delu zbornika se prispevki od preučevanja moralnih sodb in pridig preusmerijo na obravnavo oziroma analizo medicinskega, pravnega in pedagoškega diskurza ter evgenike.

Prispevek Kdo je kdaj v cehu plačal ceho

Aleksandra Žižka obravnava cehovske navade ter pravila v zvezi s pitjem alkohola sredi 19. stoletja, Alkohol v parlamentu Janeza Cvirna pa uživanje alkohola v političnem svetu med poslanci v državnem zboru sredi 19. stoletja. Podoben, čeprav postavljen v drugačen časovni okvir – v čas med obema vojnama in v beograjsko skupščino, je prispevek Jureta Gašperiča z naslovom Tobak in alkohol v parlamentu prve Jugoslavije. Irena Gantar Godina s prispevkom Slovensko dijaštvo, alkohol, burševstvo in ženske preučuje dijaška in študentska društva na Dunaju, v Gradcu ter Pragi in njihove (idejne) vplive na narodna dijaška društva na Slovenskem (predvsem na oblikovanje glasila narodnega radikalnega društva *Omladina*). V ospredju njenega prispevka je vzgoja srednješolske in visokošolske mladine ob koncu 19. in začetku 20. stoletja. Prispevek z naslovom Anton Martin Slomšek in problem alkoholizma (ter tobaka) na spodnjem Štajerskem sredi 19. stoletja Filipa Čučka preučuje pastirska pisma Antona Martina Slomška in analizira njegove moralne obsodbe alkoholizma, ki pa so bile usmerjene predvsem proti pretiranemu pitju žganja in ne vina. Marko Zajec se v prispevku Organizirano protialkoholno gibanje pred prvo svetovno vojno ukvarja s katoliškim protialkoholnim gibanjem ob prelomu iz 19. v 20. stoletje s poudarkom na protialkoholni zvezi Sveta vojska, Tina Bahovec pa v prispevku Trezno ljudstvo bo

* Dr. Nina Vodopivec, socialna antropologinja, asistentka na Inštitutu za novejšo zgodovino. 1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, E-naslov: nina.vodopivec@inz.si

bogatelo, bo cvelo in se krepko razvilo s koroškoslovenskim bojem proti pijančenju. Alkoholizem med prvo svetovno vojno in po njej obravnava Dragan Matić v prispevku In zapela je harmonika od vzhoda do zahoda in naš narod je zarajal, da še nikdar tako ter ne more do sape še danes. Prispevek Tudi če so trezni niso angeli, če pa so pijani pa so zverine Andreja Studna se osredotoči na obravnavo alkoholizma v medicinskem diskurzu ob koncu 19. in začetku 20. stoletja. Podoben je prispevek Janeza Polajnarja Vpliv alkohola in degeneracija naroda med obema svetovnima vojnama, ki se prav tako ukvarja z alkoholizmom v medicinskih diskurzih v navezavi na evgeniko ter socialni darvinizem. Mojca Šorn v članku Dajte otrokom mleka ne alkohola! Protialkoholno gibanje in mladina na Slovenskem do druge svetovne vojne obravnava boj proti alkoholu med vzgojitelji mladine: priporočila, ki naj bi jih vzgojitelji uporabljali pri pouku v šoli ter organizaciji raznih dejavnosti v okviru društev zunaj šole. Učitelji naj bi učence seznanjali z nevarnimi posledicami pitja alkohola med poukom verouka, pri slovenščini s prebiranjem besedil, ki prikazujejo življenjsko bedo zapitega človeka, pri matematiki, ko naj bi računali, koliko denarja se privarčuje, če se ne vdaja pijančenju, ipd. Alkohol in šport v slovenski družbi prve polovice 20. stoletja Boruta Batagelja uživanje alkohola naveže na šport. Moderni športni slog življenja v začetku 20. stoletja naj bi narod ozdravil alkoholizma. Kljub temu da se je alkohol v športu javno obsojal, pa je vendar ostal pomemben element socialnega in ekonomskega življenja. Prispevek Ponarejanje vina pred prvo svetovno vojno Andreja Pančurja nas seznani s problemom številnih umetnih in kemičnih ponaredb vina na tržišču, z njihovimi škodljivimi zdravstvenimi posledicami in različnimi načini reševanja ter prilagajanja zakonodaje tem vprašanjem. Špecerija, liker, malinov sok, žganje, en gros in en detail; trgovanje z alkoholom in s tobakom pred drugo svetovno vojno Marije Počivavšek spregovori o prodaji vina in tobaka v Avstro-Ogrski in Jugoslaviji med obema vojnoma, prispevek Zdenka Čepiča Od nekdanje lepe so Ljubljanke slovele pa o uživanju in proizvodnji tobaka s poudarkom na razvoju cigarete Filter 57. Verz iz pesmi Povodni mož Franceta Prešerna, zapisan v naslovu, je bil natisnjen na škatlici prvih filter cigaret v Jugoslaviji, ki so jih začeli v Tobačni tovarni Ljubljana izdelovati leta 1957. Poraba tobaka naj bi bila v tistem času v Slo-

veniji krepko čez jugoslovansko povprečje: sredi petdesetih let 20. stoletja je zajela 1,4 kg letne porabe na osebo. Čepič in Počivavškova sta edina v zborniku, ki podrobneje preučujeta razširjenost in uporabo tobaka. Kot že rečeno, avtorji v prvem delu zbornika uživanje alkohola oziroma napade na pretirano uživanje preučijo skozi prizmo političnih bojov in nasprotovanj. Prispevki Cvirna, Gašperiča in Zajca kažejo, da se je očitke pretiranega uživanja alkohola uporabljalo v političnih obračunih (predvsem katoliških krogov) za pljuvanje po političnih nasprotnikih. Konservativno in katoliško slovensko narodno gibanje na Koroškem je poleg nemoralnosti in verske mlačnosti pretirano uživanje alkohola povezovalo z germanizacijo. Prekomerna konzumacija je bila pripisana nacionalnim nasprotnikom, »nemčurjem« (Bahovec: 69). Avtorji se v prvem delu zbornika osredotočijo na moralne obsodbe in zgroženost posameznikov (predvsem duhovnih aktivistov). Borci proti pretiranemu uživanju alkohola so se (namreč) začeli intenzivneje povezovati in organizirati proti koncu 19. stoletja. Prav takrat so se na Slovenskem obravnave alkoholizma vključevale tudi v medicinske diskurze (zdravstva in psihiatrije) (Studen: 90–108). Začelo se je razločevati med moralnim vrednotenjem uporabe alkohola in medicinskim razumevanjem pretiranega uživanja alkohola. Poleg zdravnikov in psihiatrov so ideje progresivne degeneracije podpirali ljudje različnih družbenih krogov in političnih prepričanj, tudi pravniki, antropologi, evolucijski idealisti oziroma moralisti. Za teorijo degeneracije v povezavi s kriminaliteto so se poleg zdravnikov in psihiatrov navdušili pravniki in kriminalni antropologi, razprave pa so sooblikovali tudi socialni darvinisti in evgeniki, ki so svojo poslanstvo gradili na idejah razstrupljanja dednega materiala (Polajnar: 109–119). Zbornik *Zgodovina alkohola in tobaka na Slovenskem* nas opozarja na nevaren vzpon pitja in uživanja žganih pijač v 19. stoletju, predvsem v času, ko je vinorodne okoliše pustošila trtna uš. Borci proti alkoholizmu, protialkoholna gibanja in zveze so ostro napadali žganjekuhe in uživanje žganja, medtem ko so bili do vina bolj prizanesljivi oziroma so ga posamezniki celo spodbujali (Zajec: 58–68; Čuček: 45–57). Vsi prispevki v zborniku so opremljeni s številnimi citati (ponekod celo z zelo dolgimi zapisi), ki na slikovit način ponazarjajo zgroženost, zaskrbljenost in dilemo, s katero so se srečevali pripadniki različnih

družbenih krogov: kako se spoprijeti s pretiranim uživanjem alkohola in se boriti proti alkoholizmu.

Avtorji se sklicujejo na raznolike vire: pastirska pisma, spomine (na primer Frana Šukljeta, Janeza Trdine in Josipa Vošnjaka), korespondence, glasila društev in zvez, čitanke in priporočila, časopisne prispevke oziroma drugo arhivsko gradivo. V analitičnem smislu so prispevki zelo različni, svoje teze avtorji utemeljujejo na podlagi analize ali pa opisa posameznih dogodkov (kot na primer političnih volitev ali predvolilnega boja), odnosa duhovnih avtoritet do pretiranega uživanja alkohola (oziroma njihovih strategij in taktik) ali podrobnejših opisov protialkoholnih društev in zvez skozi daljše časovno obdobje. Redki analize umestijo v širši evropski prostor in problematiko navežejo tudi na druga socialna in kulturna vprašanja (Studen in Polajnar, Šorn pa na primer na odnose med starši in otroki v zvezi z alkoholom in celo na nasilje v družini). Tudi med navedeno literaturo se redko pojavijo primer iz mednarodnega prostora. V tem smislu izstopa predvsem prispevek Andreja Studna, ki podaja širši miselni okvir oblikovanja medicinskega diskurza in odnosa do alkoholizma v evropskem prostoru.

Čeprav je v uvodnem nagovoru napovedana dimenzija spola – spol naj bi poleg starosti pri konzumiranju alkohola odigral najpomembnejšo vlogo – je ta upoštevana le v nekaterih prispevkih (Bahovec, posredno Žižek in Šorn). Bralka in bralec bi si na koncu zbornika želela tudi skupni sklep, ki bi opozoril na paralele oziroma morda celo vrzeli.

Zbornik predstavlja novost in prinaša bogat ter pester izbor različnih virov za preučevanje alkoholizma in protialkoholnega gibanja na Slovenskem. Za etnologe in antropologe je relevantna knjiga, ki ne spregovori le o napisanih pravilih, temveč opozarja tudi na prepad med zapisanim in doživetim, na pomanjkljivosti priporočil in dileme ljudi, kako pravila in priporočila realizirati v vsakdanjem življenju. Vsekakor je zborniku uspelo več kot obljublja uvodni nagovor: ni le zapolnil bele lise, odprl je tudi nova vprašanja in s tem nakazal nove teme, ki bi jih bilo smiselno še nadalje raziskovati. Raziskovanje problematike alkohola in tobaka bi bilo smiselno razširiti tudi v sodobnejši čas, predvsem pa ga povezati še z drugimi socialnimi temami, kot je na primer vprašanje spola, odnosov in nasilja v družini, ipd.